

A „kis magyar világ” (1940–1944). Visszatérő hatalom – rekonstruált emlékezet

Az 1940. augusztus 30-ai II. bécsi döntés Észak-Erdélyt visszaadta Magyarországnak. A magyar uralmi korszak nagyjából a II. világháború végéig (a szovjet–ukrán csapatok bevonulásáig – 1944. október 11.) tartott Kolozsváron. A köztudatban ez a korszak a „kis magyar világ” fogalmi értelmezésében él.

A román uralmat a magyar fennhatóság követte. A visszatérő hatalom műltről alkotott koncepcióját nagyrészt az határozta meg, hogy a múlt téves irányt vett, a román hatalom múltértelmezései és a szervezett felejtés következtében a „történeti igazság” megsérült. Két lehetőség bontakozott ki: 1. az „idegen” fennhatóság időszakának a kiiktatása a múltból, amely egyúttal a korábbi emlékezetartalmakhoz való visszatérést implikálja, 2. más, a jelen szempontjából fontos eseményeknek a beemelése, illetve az emlékezet szervezését az új rend ideológiai kívánalmaihoz igazítani. Ennek a (hatalmi vagy etnikus) diskurzusnak a szemléltetésére a restaurálás, rekonstrukció, helyreigazítás metaforáit használom.

A helyreigazított múlt

A magyar hatalom visszatérését a nyilvánosság újjáépítésével, a múlt reprezentációinak a helyreigazításával is láthatóvá tette. Az alábbiakban ennek a mechanizmusnak a bemutatását végzem el, a ritualizált felejtés és emlékezés eseteinek felsorolásával.

A Főtér etnikus homogenizálása megkövetelte – 1940 szeptemberében – a kapitóliumi farkas szobrának [321.] eltávolítását, a Mátyás király lovas szobrának talapzatán elhelyezett román értelmezés [340.] felszámolását és a korábbi magyar címerek és felirat visszahelyezését [294.]. A terep ismét Mátyás királyról neveztek el. A tér sarkán állított és elpusztított Kárpátok Óre-szobor [317.] kisebb méretű gipszmása egy főtéri bolt előtt volt kiállítva. (Egy másik üzlet kirakatában Szent György lovas szobrának kicsinyített kerámiamását állították fel [360.]

Ugyanebben az évben a görögkeleti székesegyház előtti térről elbontották Avram Iancu szobrának alapkövét [323.]. Eltávolították a román Nemzeti Tanács székházát védő Octavian Petrovici emléktábláját [326.], I. Károly román király emléktábláját [334.], illetve Baba Novac emlékművét [350.] is. A magyar fennhatóság számára a román nemzeti mozgalmak és az egyesítési törekvések emlékezte összeegyeztethetetlen volt az „ezeréves haza” magyar történelmének kiigazított képével.

1940 őszén Mátyás király szülőháza visszahelyezték az eseményre emlékeztető táblát [254.], a Fellegvár város felőli oldalára az Erzsébet királyné-mellszobrot [284.].

1940 után Bem József tábornok [274.], 1941-ben az Indalik emléktábláját állították vissza [293.]. 1941. május 29-én az egyetemi évzáró ünnepségen leplezték le újra Ferenc József király mellszobrát [275.]. (Az intézmény 1940-ben ismét Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem néven indult újra.) A magyar színtársulat a tulajdonába visszakέρült színházban 1942 novemberében a kolozsvári színjátszás 150. évfordulóján ismét elhelyeztette Kótsi Patkó János és E. Kovács Gyula mellszobrai [306., 307.].

A Redut Memorandum-perre utaló emléktábláit [327., 328.] is 1940-ben számolták fel a nyilvánosságból, az előtte levő utca nevét pedig Memorandumról ismét Unió utcára változtatták. Az unió 1941-re felkutatott és megtalált emléktábláját [271.] má-

jus 22-én, a Magyar Napon helyezték vissza. Ezen a napon – amelyet az Erdélyi Párt sajtótított ki – a Redut előtt is ünnepi programot szerveztek. Az esemény helyszínét, időpontját és cselekményét a múltban felfedezett hasonlóság adta: az 1848-as unió Erdély és Magyarország összetartozását mondta ki, ahogy a II. bécsi döntés is; a törvény kimondásakor összesereglett és felvonult, a döntést éljenző polgárok modelljét követve ugyanúgy díszmenetet szerveztek a feldíszített emléktáblához, amely alatt a helyi vezetőség fogadta a felvonulókat.

A szabadságharc 1849-ben kivégzett áldozatainak obeliskjét [267.] 1941 augusztusában állították helyre, illetve egészítették ki [362.].²¹⁸ Széchenyi István mellszobrát [235.] 1943 augusztusában helyezték vissza az 1941-től ismét róla elnevezett térre.

A háborúk emlékezete – a nemzeti hősök kultusza

A zajló világháború emlékezetét a város szinte azonnal kihelyezte. Az Országos Magyar Iparművészeti Társulat már 1914-ben felhívást tett közzé a kegyelet alakzatainak létrehozására. Ez az eszme „abban összegződik, hogy minden község minden templomának a falán vagy más alkalmas helyen, maradandó művészi alkotás hirdesse azoknak a hősöknek nevét, akik meghaltak a hazáért.”²¹⁹ A megemlékezések intézményesülését az 1915-ben megalakult Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottság is előmozdította.

A hazáért elesett katonák hőskultusza újítást jelentett a hagyományos emlékállításban. (Közvetlen előzményei csak az 1848–1849-es honvédekről való megemlékezések voltak.) A világháborús emlékművek műfaji és formai előírásait 1916-ban vázlatrajzokként közölte a Magyar Építőművészek Szövetsége.²²⁰ Az 1917. május 3-án szentesített 1917/VIII. törvénycikkely az emlékállítást kanonizálta: „Mindazok, akik a most dúló háborúban a hadrakelt sereg kötelékében híven teljesítették kötelességeiket, a nemzet osztatlan, hálás elismerésére váltak érdemesekké. Őrizze meg a késő utókor hálás kegyelettel azok áldott emlékezetét, akik életükkel adóztak a veszélybenforgó haza védelmében.” Részlet a 2. paragrafus miniszteri indoklásából: „A hősöknek áldott emlékezete felé fokozott kegyelettel tekint az egész nemzet; szent emléküket pedig tiszteletben kell tartania nemcsak a mai nemzedéknek, hanem a késő utókoroknak is, hogy példájukból buzdítást merítsen az önfeláldozásra és hazaszeretetre. Ez teszi kötelességünké, hogy név szerint örökítsük meg mindazoknak az emléket, akik életüket

218 A forradalom és szabadságharc emlékezetének szervezését a későbbiekben külön fejezetben tárgyalom.

219 Forrás: Művészet a kegyelethez! *Magyar Iparművészet* XVII. (1914) 445.

220 *Isten kardja...* 1916. A kötet kettős célt kívánt szolgálni: hogy az emlékművek „azok művészi voltak mellett olcsók legyenek, másodsor az, hogy el is tudják mondani, meg tudják örökíteni mindazt, amire a magyar léleknek, a világháborúra való szomoruan magasztos visszaemlékezésben szüksége van.” Az olcsóságot a felhasználható anyagok körének javasolt kibővítésével lehetett elérni. „De hasonlóképpen kibővül magának az emlékműnek fogalma is, azzal a megállapítással, hogy emlékmű minden olyan állandó jellegű művészi alkotás, melynek vélje, bennünk, bizonyos személyre vagy eseményre való emlékezés érzését felébreszteni és megrögzíteni, tehát éppen úgy a szabadon álló szobor vagy domborműves emléktábla, mint egy durva kövekből megépített oszlop, vagy akár csak egy bizonyos rendszer szerint ültetett facsoport, ha annak művészien egyszerű formája helyesen van a környezetbe beállítva.” Állandó „magyaros” szimbolikus elemként az Isten kardja-motívum használatát javasolták. (*Isten kardja...* 1916: 9)

áldozták a hazáért, mindnyájunkért. Ennek alkalmas módja, hogy minden község (város) a saját területén létesítsen olyan emlékművet, amelyre a haza védelmében elesett hős fiainak nevét maradandóan bevéssze. Vagyonos községnek (városnak) monumentális műemléken, a szegénynek pedig szerény táblán, de mindenesetre méltó módon és minden egyszerűsége mellett is nemes művészi kivitelben kell megörökítenie hő fiainak nevét és emlékezetét. Oltár lesz ez az emlék minden időközön át; a hazaszeretet oltára, amelyen a tisztelet és soha el nem múló hála örök fényében fognak ragyogni a hazáért hősi halált halt vitézeink áldott nevei.”²²¹

A Nemzetgyűlés 1924 májusában kimondta a hősi halottak emlékének megünneplését. Az 1924/XIV. törvény nemzeti ünnepként a Hősök emlékűnnepét írta elő: „A nemzet soha el nem múló hálája és elismerése jelül, az élő és jövő nemzedékek örök okulására és hősi halottaink dicsőségére minden esztendő május hónapjának utolsó vasárnapját nemzeti ünnepé avatja. Ezt az ünnepnapot – mint a »Hősök emlékűnnepét« – a magyar nemzet mindenkor a hősi halottak emlékének szenteli.”²²²

Kolozsváron az első világháború alatt nem készültek az elesettek számára állított emlékművek. A Kárpátok Óre-faszobor (1915) [317.] funkciója – amint azt már ismerttettem – a győztes háború megjelenítése, a polgári áldozatkészség előmozdítása és a várostól távol zajló eseményekbe való erkölcsi vagy szimbolikus bevonása volt.

A román hatalomátvétel nem tette lehetővé az I. világháborús magyar hősök emlékének kultiválását. 1940 után azonban lehetővé vált a hősök emlékezetének szervezése. A református kollégium vendiákjainak egyesülete megalakulásának 20. évfordulóján emléktáblát avatott az iskola elhunyt tanárainak és diákjainak névsorával [358.]. Az eseményt a reformáció ünnepéhez is kötötték.

1940-ben a „magyar Halottak napja” – a hatalomátvétel mellett az egyik kiemelt közösségi ünnep – programját a hősökre való megemlékezés dominálta. November 3-án József főherceg jelenlétében²²³ avatták fel a 38. honvéd hadosztály emléktábláját a laktanyában [359.].

A hősi halált halt egyetemi hallgatók emléktábláját az évfázón (1941. május 29.), a király mellszobrának [275.] újraállításakor leplezték le. Az Aulában elhelyezett szöveg a diákok névsorát közölte. A kegyeletre való felhívás és a korszak ünnepi repertórium

221 A törvénycikkelyből és a miniszteri indoklásból részleteket közöl: Kovács Á. 1991: 109–110.

222 A törvénycikkelyből közöl: Kovács Á. 1991: 117. Az indoklás szerint az időpontot a szélesebb társadalmi spektrum bevonásának lehetősége szabta meg. Május végén „a tanuló ifjúság a tanintézetekben még együtt van: az iskolaév már többé-kevésbé befejezést nyert, de az évfázó vizsgálatok még nem vették kezdetüket. A fokozott tevékenységet követelő mezőgazdasági munkálatok ebben az időszakban a gazdaközöniséget még nem vonják el az ünnepeléstől, mint kora tavasszal, nyáron vagy ősszel. Május végén a sírok díszítésére már elegendő virág áll rendelkezésre. Az időjárás változásaival nem kell oly nagymértékben számolni, mint kora tavasszal vagy késő ősszel, amikor az hirtelen minden átmenet nélkül válhat kedvezőtlené.” (Közli Kovács Á. 1991: 117.)

Talán nem érdektelen idézni az indoklásnak azt a részét, amely leszögezi az ünnep megnevezésének jelentőségét: „A közhasználatnak megfelelőbbnek tetsző »Hősök Napja« megjelölés helyett azért alkalmaztatik a törvényjavaslat szövegében »Hősök emlékűnnep« megjelölés, mert azáltal, hogy már van »Madarak Napja«, »Fák Napja«, »Gyermekek Napja« stb., stb. a kegyelet rovására menne a Hősök emlékének szentelt és valójában ünnepnappá tenni szándékolt napot az előbb felsorolt napokkal ugyanazon színvonalon tartani.” (Közli Kovács Á. 1991: 117.)

223 A főherceg állandó díszvendég volt szerte az országban a hősöknek szóló emlékvatási ceremóniákon.

elengedhetetlen rituális szövegének, a *Magyar Hiszekegy* jegyében fogant óhaj zárta az emléktáblát: „EMLÉKEZETÜK LEGYEN MINDÖRÖKKÉ ÁLDOTT/ A REÁJUK VALÓ EMLÉKEZÉS SEGÍTSE ELŐ A FELTÁMADÁST.” [361.]

1942-ben a Hősök emlékünnepén (május 30.) állították fel a kerékpáros zászlóalj 1938 óta hősi halált halt tagjainak emlékművét [367.] a Hunyadi téri laktanya udvarán. A laktanya parancsnoksága az emlékmű több hasábján örököltette meg az elhunytakat. Egy másik alakulat ugyanezen a napon a szamosfalvi repülőlaktanya udvarán állított emlékműre az 1938 óta meghalt bajtársak emléktábláját [368.] helyeztette. A megemlékezés mindkét helyszínen istentisztelettel kezdődött, az ünnepségeken egy-egy – az ismeretlen vagy távoli hősöket helyettesítő/megjelenítő – „névtelen levante” szavalt. Majd utána a koszorúzás következett: a honvédség tisztikara, a vármegye és a város előljárói, illetve különböző egyletek és társaságok rótták le kegyeletüket.²²⁴

1943. június 27-én (a 28-ai Honvédnappal) a Kalandos temetőben az első világháborús hősöknek (mint társulati tagoknak) állítottak emlékművet: „EMELTETTE A KOLOZSVÁRI HIDELEVEI/ FÖLDÉSZ KALANDOS TÁRSULAT/ 1943./ A HAZÁÉRT/ MINDENKOR MINDEN CSEPP VÉRÜNKET/ ÁLDOZZUK.” [373.]

A Székely Hadosztály Egyesület 1943. augusztus 20-án (Szent István ünnepén) a Fellegváron (az egykori huszárezred kaszárnyájában) emléktáblát avatott az 1918. december 1. után, a román csapatok elleni védekezésre Kolozsváron megalakult Székely Hadosztály emlékére: „ERDÉLY/ VÉDELMÉBEN A/ REMÉNYTELENSÉG/ IDEJÉN IS DICSSŐSSÉGGEL HAR-/ COLÓ SZÉKELY HADOSZTÁLY/ PARANCSNOKA, TISZTIKARÁNAK/ ÉS LEGÉNYSÉGÉNEK EGY RÉSZÉ/ AZ 1920. ÉVBEN E FELLEGVÁRBAN/ SZENVEDETT MÉLTATLAN/ FOGSÁGOT./ EZEN EMLÉKTÁBLÁT ÁLLÍTOTTA A/ SZÉKELY HADOSZTÁLY EGYESÜLET/ KOLOZSVÁRI FŐSZÉKE AZ 1943. ÉVBEN.” [374.]

Ehhez a tematikus tömbhöz sorolható az erdélyi fejedelmeknek a Farkas utcai templomban tartott újratemetési ünnepsége. Az országos ünnepséget a református egyház mellett a katonaság szervezte. I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek hamvait a 20. század elején felfedezett végrendelet értelmében temették el a kolozsvári templomban.²²⁵

Az Erdélyi Református Egyházkerület többnapos közgyűlése utolsó napján, Kolozsvár templomainak harangzúgása közepette, a Magyar utcai (kétágú) református templomban kezdődött az ünnepség. A közgyűlés tagjai mellett a polgári és a katonai hatóságok, illetve a kulturális és a tudományos intézmények képviselői vettek részt. A templomi ünnepség (lelkészi beszéd és kórusművek elhangzása) után az ágyútalpakra helyezett koporsókat a diákság, a leventék és a katonaság tömegének sorfala előtt díszmenetben szállították a Farkas utcai templomba. A gyászmenet birtokba vette a város szimbolikus fontosságú tereit: a Magyar és Kossuth Lajos utcán áthaladva a Mátyás király térre értek, innen az Egyetem és Farkas utcán át kísérték a templomba. A díszmenet rendje meghatározott volt. Élén katonai díszszázad haladt, majd a címerhordozók a fejedelmek és feleségeik címereivel. A fejedelmi címereket az egyházi előljárók követték, majd a hat-hat ló vontatta ágyútalpak következtek. A koporsók után a

224 Forrás: *Ellenzék*. 1942. jún. 1. LXIII. évf. 122. sz. 2.

225 A fejedelmek 1909-ig a családi birtoknak számító Almakerék evangélikus (szász) templomának kriptájában voltak eltemetve. A hamvaik és a végrendelet megtalálása után a koporsókat a felújítás alatt álló Farkas utcai templom csonkatornyában, majd a kétágú református templomban őrizték (vö: Gaal Gy. 2007: 142–143). Az 1933-as városleírás szerint a köztudatban benne volt, hogy a fejedelmek és családjaik a sírboltban nyugszanak (vö: Orosz F. 1933: 39).

hadtestparancsnok és kísérete, a polgári előjárók, a tisztí küldöttség, a tanintézetek és egyletek vezetői, majd az iskolák növendékei haladtak. A menetet lovasbandérium és katonai díszszázad zárta.

A templomban az erdélyi református püspök és a püspökhelyettes²²⁶ méltatta a fejedelmek érdemeit. A püspök kitért arra, hogy I. Apafi püspöke Horthy Miklós kormányzó egyik őse volt,²²⁷ ezzel a megemlékező jelenre irányította a figyelmet.²²⁸ A beszédek után a koporsók elhelyezése következett. Az újratemetett erdélyi fejedelmekre emlékeztető sorok: „ITT VÁRJA JÉZUSSÁT/ APAFY MIHÁLY/ ERDÉLYORSZÁG FEJEDELME/ SZÜLETETT: 1626 FEJEDELEMMÉ/ VÁLASZTATOTT: 1661 MEGHALT: 1690/ APAFY MIHÁLYNÉ/ BORNEMISSZA ANNA/ SZÜLETETT: 1628 MEGHALT: 1688/ II. APAFY MIHÁLY/ SZÜLETETT: 1665 MEGHALT: 1713/ FELESÉGE: BETHLEN KATA/ SZÜLETETT: 166 [...] MEGHALT: 1724// A FEJEDELMI HAMVAK IDETE=/ METTETTEK 1909-BEN S EMLÉKÜ(-)/ KET E KŐVEL MEGJELÖLTE A RE(-)/ FORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG 1942.” [372.]

Ezek az emlékállítások hangsúlyozottan a háború hőseinek és nem áldozatainak kegyeletére történtek. Az életét áldozó hős alakjának nyilvános megkonstruálásával a katonák halálát – mely az I. világháborúig inkább magánügynek számított – közüggé változtatták. Az egyéni veszteség az országos gyászban, a hazáért történő legnagyobb áldozatvállalásként töltötte be a közösségépítő funkciót. Az I. világháború hőseit több mint két évtizedes távlatból tisztelték meg. Ugyanakkor az éppen zajló II. világháború halottjainak emlékét – a jelen eseményeit – is folyamatosan kiemelték.

Az emlékállítás és megemlékezés eseménye különböző ünnepekbe integrálódott, illetve alakította azokat. A magyar hadsereg bevonulása után legelőször az „első magyar Halottak napján” (1940. november 1.) emlékeztek meg. Ezen a napon ezután is, minden évben kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a Hősök temetőjében szervezett megemlékezésnek, koszorúzásnak. A törvényben előírt nap – a május végi Hősök emlékűnnep – Kolozsváron nagyrészt egybeesett az unió kimondásának (május 30.) emléknapjával, így a hősökre való emlékezés a nemzet- és országépítés eszméivel és ideológiáival is feltöltődhetett. Az évente megrendezésre kerülő Honvédnapp (változó időpontokkal) és Szent István napja (augusztus 20.) mellett a különféle katonai és félkatonai alakulatok és egységek által lefoglalt napokon emlékeztek meg a háborúban elesettekről. Ezek az ünnepnapok a tágabb kontextusokba integrálták a lokális és partikuláris eseményeket az „ezeréves haza” és egyesült ország ideológiájának megfelelően.

Az esemény terei – a hősökrol laktanyák, tanintézetek (egyetem, iskola), temető és templom nyilvánosságában emlékeztek meg – a társadalom különböző szegmenseit fedték le: a katonaság, az egyház, az iskola és a polgárság jelentették az emlékezés társadalmi kereteit.

226 Tavasz Sándorról van szó. Beszédének közlése: Tavasz S. 1943.

227 I. Apafi Mihály adományozta a Nagybányai előnevet a Horthy családnak.

228 Részlet a beszéd vonatkozó részéből: „Milyen csodálatosak Istennek utjai?! A rabbá lett Erdély számára ennek a püspöknek [Horthy Istvánnak] nemzetségéből adott bölcs és lángelkű vezért, aki, miután erős kézzel összefogta és egyesítette megalázott és eltiport nemzetének erőit, dicsőségesen emelte fel Erdélyben is a szabadság zászlaját.

A szörnyű viharban Apafi fejedelem és családja méltó végtisztességtételéről nem tudott gondoskodni az összetört nemzet. És ma annak a bátorszavu püspöknek vére lehetővé tette számunkra, hogy elégtételt adjunk Erdély utolsó magyar fejedelmi nemzetségének [...]” (A részlet és az adatok forrása: *Ellenzék*. 1942. nov. 23. LXIII. évf. 265. sz. 3.)

A nemzet teljesítményei és személyiségei

A korszakban zajló emlékállítások az egyének (tudósok, pedagógusok, papok) biográfiáit és teljesítményeit is felhasználták a nemzetépítésre. A személyiségekhez kötött megvalósításokban a közösségi (nemzeti) érdekeknek és a keresztényi értékeknek a kifejezését vélték megtalálni.

De Gerando Antonina igazgatónő emléktáblájának az Állami Leánygimnázium szervezésében, 1941. szeptember 28-án történt avatása már ezt a szellemiséget modellezte: „HORDOZZÁK E MÁRVÁNYBAVÉSETT BETŰK/ HOGY EBBEN AZ INTÉZETBEN A MAGYAR NŐNEVELÉS/ ÚTTÖRŐ APOSTOLA/ DE GERANDO ANTONINA/ AZ INTÉZET ALAPÍTÁSÁTÓL KEZDVE/ 32 ÉVI IGAZGATÁSA ALATT NEMZETMENTŐ/ MUNKÁT VÉGZETT/ A HAZA ÉS AZ IFJUSÁG JAVÁRA./ HÁLÁS SZERETETTEL TANÍTVÁNYAI.” [363.] Az esemény keretében megnyitották a de Gerando Antonina Múzeumot és megkoszorúzták a nőnevelő sírját a Házsongárdban. A tanintézet előtti utcarészt De Gerandora nevezték át.

A Marianum leányintézet alapításának 30. évfordulóját, 1941. december 7-én két emléktábla felavatásával ünnepelte. Az intézet folyosóján leleplezték dr. Hirschler József prelátus, az alapító [365.], illetve Serbőczy Mária Amanda nővér, az első főnöknő [366.] emléktábláját. Az előbbi emléktábla az alapító beszédéből idézett: „HÁROM ÉVTIZED TÁVLATÁBAN IS/ ARRA KÉRÜNK URAM:/ „LEGYEN A MARIANUM TEMPLOMA SOK/ ÁRTATLAN SZIVNEK, ISKOLÁJA SOK DERÉK/ MAGYAR HONLEÁNYNAK, HÚ ŐRSZEME,/ ERŐS VÁRA ÉDES MAGYAR HAZÁNKNAK,/ BÜSZKESÉGE VÁROSUNKNAK!”/ Dr. HIRSCHLER JÓZSEF ALAPÍTÓ SZAVAI/ AZ INTÉZET FELSZENTELÉSEKOR/ 1911. XII. 10.-ÉN.” [365.]

Pállya István, az első kolozsvári piarista házfőnök-igazgató domborművű emléktábláját 1942. november 22-én, a piarista tanítórend magyarországi működésének 300. évfordulóján állították: „A SZELÍD ÉLETŰ ÉS NAGYTUDÁSÚ/ PÁLLYA ISTVÁN/ A NEMES TUDOMÁNYOK, A DRÁMAÍRÁS ÉS/ FORDÍTÁS BUZGÓ MŰVELŐJE, AZ ELSŐ/ KOLOZSVÁRI PIARISTA IGAZGATÓ (1776–1782)/ EMLÉKÉNEK/ HÁLÁS KEGYELETTTEL/ AZ ÖREGDIÁKOK.” [371.] A négynapos jubileumi ünnepséget a kolozsvári Zágoni Mikes Kelemen római katolikus gimnázium és a Piarista Diákszövetség szervezte.²²⁹

A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Kórbonctani Intézete termében 1942. szeptember 26-án emlékeztek meg Genersich Antal orvosprofesszor születésének 100. évfordulójáról. A Magyar Pathológusok Társasága a kolozsvári egyetemi és orvosi társadalom bevonásával szervezte a napot. A magyar patológiai tudomány megalapítójának méltatásával, az intézménytörténet bemutatásával fémjelzett megemlékezés végén dr. Gyergyay Árpád orvoskari dékán felavatta az orvosprofesszor domborművű emléktábláját [369.], majd a jelen levő orvosprofesszorok és tanítványaik a Házsongárdi temetőbe, Genersich Antal sírjához vonultak koszorúzni.

A korszak emblematikus figurájának, Reményik Sándor nemzeti költőnek születési helyét halálának egybeesett évfordulóján, 1942. október 24-én jelölték meg: „E HÁZBAN SZÜLETETT/ 1890 AUGUSZTUS 30-ÁN/ REMÉNYIK SÁNDOR/ „VÉGVÁRI”/ A NEMZET

²²⁹ A katolikus eseménysorozat egybeesett az Erdélyi Református Egyházkerület többnapos közgyűlésével, illetve annak az erdélyi fejedelmeknek a honvédséggel együtt szervezett újratemetésével [372.].

KÖLTŐJE.” [370.] A város világi és egyházi előljáróinak, tantestületeinek részvételével zajló leleplezést az evangélikus templomban megtartott emlékest követte az Evangélikus Nőszövetség szervezésében.

A ferences templom Szent Kereszt-kápolnájának restaurálási emléktáblája (1941. november 30.) az adományozó intézeteket és személyeket, illetve az adományok gyűjtőit nevezte meg. A szöveg zárószorai a háborús kontextusra utaltak, oltalomkérő funkcióval: „MEGFESZÍTETT ÜDVÖZÍTŐNK, BŰNŐS/ EMBERI NEMÜNK VÁLTSÁGA, ADD NEKÜNK – KIK A/ TEREMTÉS ÓTA LEGSZÖRNYŰBB CSATÁK KÖZT/ ÉLÜNK – A VILÁG KRISZTUSI MEGBÉKÉLÉSÉNEK NAGY/ ISTENI KEGYELMÉT! – ÁMEN!/ KOLOZSVÁRT, AZ ÚR EZERKILENC SZÁZNEGY-/ VENEGYEDIK ESZTENDEJÉNEK SZENT ANDRÁS/ APOSTOL ÜNNEPÉN.” [364.]

Összegzés

A bemutatott korszak emlékezetszervezését a múlt restaurálása, a megelőző román uralom emlékezetének mellőzése, teljes kiiktatása jellemezte. Ennek a múltról szóló diskurzusnak az üzenete az volt, hogy a történelem folyama téves irányt vett fel. A viszsztatérő hatalom az előző uralom emlékezetének a nyilvánosságból való felszámolásával és a maga emlékezetének teljességre törekvő rekonstruálásával tulajdonképpen a közbeeső időszakot tekintette szimbolikusan semmisnek, tévesnek, helyreállításra szorulónak. Az emlékezet újraépítése így a korábbi magyar múlttal való folytonosság felmutatásának jegyében szerveződött.

Az emlékéllátások tematikai bontását vizsgálva azt láthatjuk, hogy egyrészt a háborús eseményeknek és hősi halottaknak történő emlékéllátások jelentettek prioritást, másrészt pedig a nemzeti intézmények (oktatás, tudomány, irodalom) építői és fenntartói számítottak örökérvényűnek. Mindkét csoport a magyar nemzetépítés szempontjából fontos: mind az országot védő, az életét a hazáért áldozó katona, mind a nemzet előrehaladását szolgáló tudós és pedagógus. Mivel ezek az emlékéllátások jórészt háborús időben – és nagyrészt a katonaság részvételével – zajlottak, funkciójuk az volt, hogy biztosítsák a nemzetért vívott háború szükségességének társadalmi fenntartottságát és elfogadottságát.

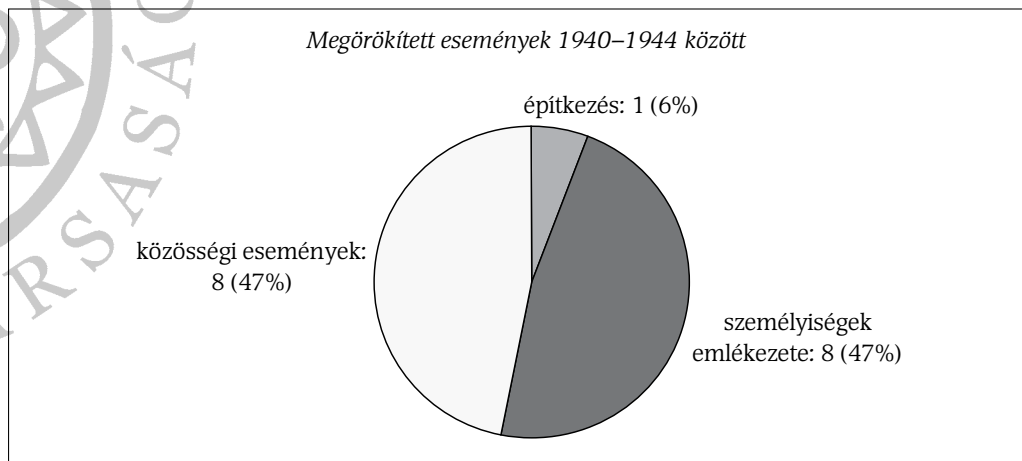
A magyar múlt helyreállítását az utcák és terek átnevezéseivel, a nevek visszaállításával is végezték.²³⁰ A névadással különféle intézmények is kiépítették a maguk múltját. Példaként felhozható egy 1941-es beszámoló a Botanikus Kertről: „Az 1941. év folyamán megtörtént az összes feliratok, táblák, utjelzők magyar nyelvű átírása. A kert utjai neves és Kolozsvárral kapcsolatban állott magyar botanikusok neveit viselik, munkásságukat az utjelző táblák méltatják. Így örökitettük meg kertünkben Kritaibel Pál, J. Ch. Baumgarten, F. Schur, Landoz János, Janka Viktor, A. Kerner, Brassai Sámuel, Haynald Lajos, Kanitz Ágost, Istvánffi Gyula, Simonkai Lajos, Borbás Vince, Richter Aladár, Walz Lajos, Péterfi Márton emlékét.” (Soó R. összeáll. 1942: 71.)

230 A megváltoztatott és új utcaneveket 1940–1941-ben az *Ellenzék* napilap rendre közölte: *Ellenzék*. 1940. dec. 24. LXI. évf. 295. sz. 22.; *Ellenzék*. 1941. jan. 7. LXII. évf. 4. sz. 2., jan. 8. LXII. évf. 5. sz. 2., jan. 9. LXII. évf. 6. sz. 3., jan. 10. LXII. évf. 7. sz. 3. A lak- és címjegyzék közlése: Boga Ó.–Zámbó A.–Gál E. 1943.

Ugyanezen gesztushoz sorolható a „történelmi múltú” épületek restaurálása is. 1942-ben a Mátyás-ház, a Redut, a Szent Mihály-templom és a Bethlen-bástya felújítása a múlt visszaállításának gyakorlataként értelmeződött. És itt tartom fontosnak megemlíteni azt is, hogy a tudomány is a nemzetépítés segítségére sietett. 1942–1943-ban László Gyula vezetésével régészeti ásásokat folytattak a Főtéren és a Zápolya utcában. A feltárt honfoglalás kori magyar leletek és sírok tényét a város magyar alapításaként értelmezték. Ezzel a közvélemény számára azt közvetítették, hogy a város területén a honfoglalás után állandó jellegű településben éltek a magyar ősök. A rég-múlttal való érzelmi és tudati azonosulás és szimbolikus kapcsolat fenntartása érdekében 1942 szeptemberében, az „ezeréves múltnak hódolva” katonai díszkísérettel helyezték el „Kolozsvár első polgárának” a „honfoglaló lovas vitéznek” földi maradványait az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.²³¹

Az emlékéllátások nyelve • A magyar hatalomnak a nyilvánosságba való visszatérését annak újbóli felépítése, illetve a múltértelmezés és múlthasználat etnikai dominanciája jellemezte. A korszak 17 emlékéllátása nyelvi-etnikai ábrájának elkészítése így ezúttal szükségtelen.

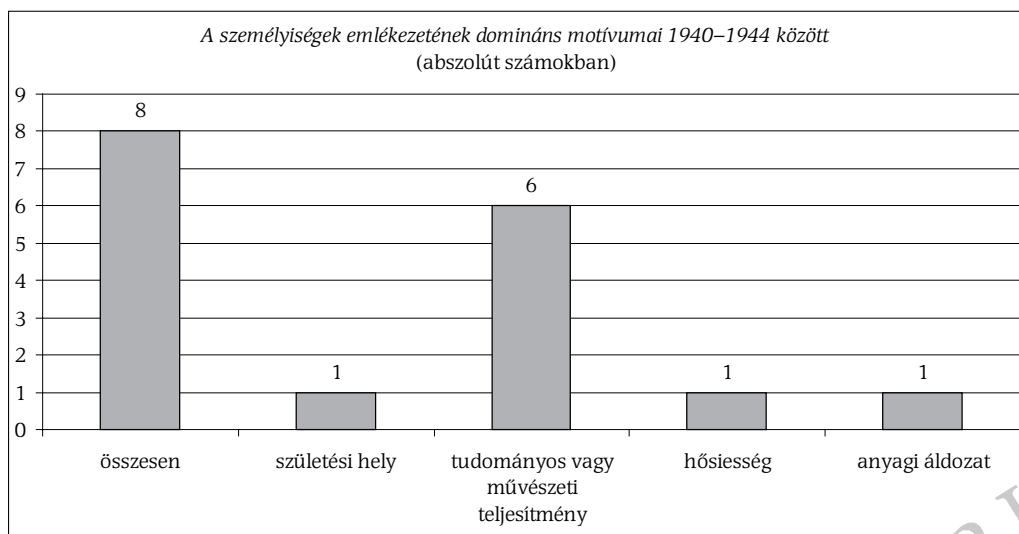
Az események megörökítése • Az események megörökítésének regisztrált motívumai: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 1 (6%), a másodikba összesen 16 (94%) emlékéllátás tartozik. A domináns motívumok ebben a korszakban egyértelműen az eseményeknek, személyiségeknek történő emlékéllátások voltak.

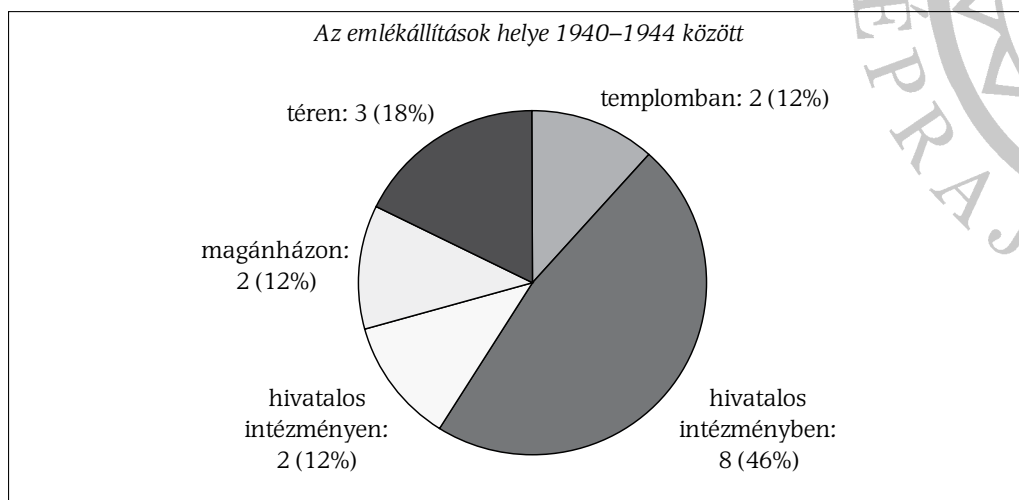
A személyiségek emlékezete • A 17 emlékéllátásból 8 a személyiségek emlékezetének megörökítését, fenntartását szolgálta. Ezek az emlékéllátások mind motiváltak, azaz tartalmazták az emlékezet kihelyezésének indoklását. A személyiségek emlékezetének ápolása a következő motívumok jelölése köré szerveződött: születési hely (1), tudományos vagy művészeti teljesítmény (6), hősiesség (1), anyagi áldozat (1).

231 Vö: *Ellenzék*. 1942. szept. 21. LXIII. évf. 213. sz.

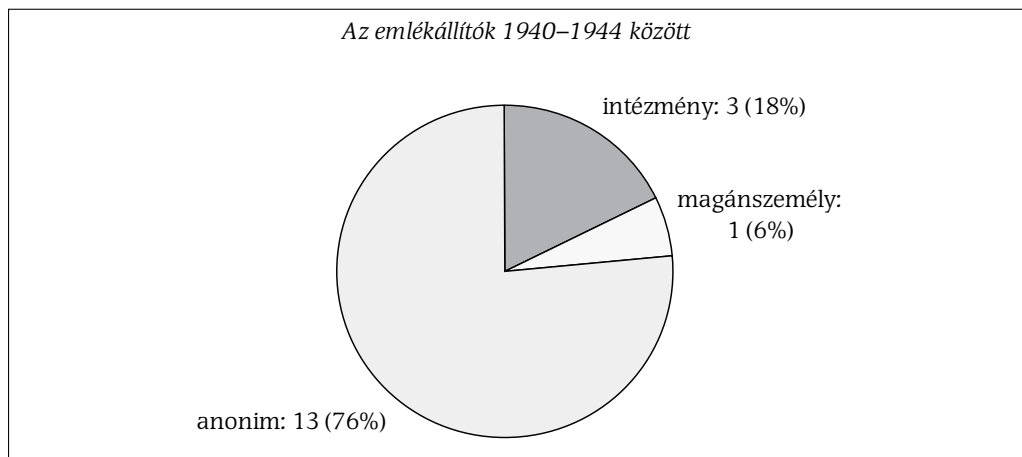

Az emlékéllátások helye • Az emlékezés helyét tekintve a 17 emlékéllátás 10–7 (59%–41%) arányban a zárt–nyilvános terekben történt. A zárt tereket a templombelsők (2; 12%), a hivatalos intézmények (8; 47%) jelentik. A nyilvános térrészekhez a hivatalos intézmények, középületek (2; 12%) és magánházak homlokzatai (2; 12%) és a terek (3; 18%) tartoznak. A hivatalos intézményekben történő emlékéllátások arányát a világháborús hősről a laktanyákban és oktatási intézményekben történő megemlékezések magyarázzák.

Az emlékéllátók • A megszövegezés 4 esetben (24%) nevezi meg az emlékéllátót – 1 (6%) magánszemély és 3 (18%) intézmény/társaság –, 13 esetben (76%) anonim marad. Az emlékéllátás jellege, helye és felirata alapján kikövetkeztethető, hogy a névtelenség kategóriájába a város (1; 6%), az egyház és/vagy iskola (8; 47%), katonai alakulat (4; 24%) tartoznak. Az emlékéllátók így egy kivételtől eltekintve mind közösségek és csoportok.

A „KIS MAGYAR VILÁG” (1940–1944)

Az emlékállítások kivétel nélkül ritualizált események voltak. Mivel a megemlékezések jellegét jórészt a nemzetért életüket áldozó katonahősök kultusza határozta meg, az a fesztív időkeret, amelyben ezek az emlékállítások lezajlottak (Magyar Nap, Hősök Napja, Hősök emléknapja, Halottak napja stb.), kiemelte az emlékállítások közösségi jellegét. A megemlékezések a (magyar) társadalom széles bevonásával zajlottak.